

Edukacja uczniów z doświadczeniem migracji

– Przewodnik dla nauczycieli

Hosting Transformation Library

Edukacja uczniów z doświadczeniem migracji

– Przewodnik dla nauczycieli

„Przez wszystkie lata pracy jako nauczycielka z uczniami-migrantami nie miałam możliwości by skorzystać wcześniej z takiego rodzaju wsparcia”. – nauczycielka w Szwecji

Po inwazji Rosji na Ukrainę w Europie nastąpił nieobserwowany wcześniej, ogromny ruch europejskich studentów, w kraju i za granicą. Nawet nauczyciele mający doświadczenie z uczniami-migrantami stanęli przed nowymi wyzwaniami. Zebraliśmy aktywnych zawodowo edukatorów z Ukrainy, Polski i Szwecji, aby zbadać zarówno wyzwania, jak i możliwości jakie dostrzegają w obecnej sytuacji. Niniejszy przewodnik odzwierciedla ich doświadczenia i stanowić może wsparcie dla innych nauczycieli pracujących z uczniami-migrantami.

Wsparcie dla nauczycieli uczniów
z doświadczeniem migracji

Autorki

Anna Błaszczak, Charlotte Karlsson, Ludmyla Gouryeyeva, Galina Gupan,
Marilyn Mehlmann, Galina Sierova
przy wsparciu wielu nauczycieli

Redaktorka koordynujący

Marilyn Mehlmann

Prawa autorskie: Creative Commons

Stowarzyszenie Spółdzielcze Legacy17, 2025

Przy wsparciu

SPIS TREŚCI

PUNKTY STARTOWE	4
Projekt STSEM	4
Tutaj zostać?	4
Zasady, regulacje, polityka	5
Ty, nauczyciel	8
ŚRODOWISKO NAUKI	9
Uznanie słuszności różnorodnych doświadczeń	9
Pedagogika oparta na doświadczeniu	9
INFORMOWANY O TRAUMIE EDUKACJA I PEDAGOGIKA	11
Natura traumy	11
Odporność psychiczna i dobrostan uczniów	11
Potencjalna rola nauczyciela	12
Pomocne rodzaje aktywności	13
SZUKASZ WSPARCIA ZEWNĘTRZNEGO	15
Wsparcie psychologiczne nauczycieli: refleksje	15
STUDIUM PRZYPADKU WYZWANIA WYDAJNOŚCI I NARZĘDZIA	17
Tworzenie bezpiecznych przestrzeni w klasie/szkole	17
Uczę się żyć i uczyć się razem	19
Język	24
TA RZĘKA MOŻE PŁYNAĆ W OBU STRONACH	26
UWAGI KOŃCOWE	27
Podstawowa lektura na temat traumy	27
Edukacja i pedagogika świadoma traumy	27
Seria ukraińskich projektów	28
Czytanie i linki	30
Autorzy i współpracownicy	31
	32

PUNKTY STARTOWE

Projekt STSEM

Projekt *Wsparcie dla nauczycieli uczniów z doświadczeniem migracyjnym* – STSEM – początkowo skupiał się na tym, w jaki sposób nauczyciele, głównie w Polsce i Szwecji, wspierają uczniów z Ukrainy uciekających przed wojną. Następnie, w miarę trwania wojny w Ukrainie, dodano wymiar migracji wewnętrznej i tego jak nauczyciele ukraińscy wspierają uczniów przesiedlających się do mniej zagrożonych części Ukrainy. Dodatkowym elementem było podjęcie refleksji nad tym jakie wyzwania stawia przed uczniami reemigracja, gdy warunki pozwalają na powrót.

Punktem wyjścia dla projektu i tego opracowania było przekonanie, że uczniowie z doświadczeniem migracji:

- mogą nie tylko zintegrować z nowymi społecznościami, ale także stać się ich ważną i wartościową częścią
- mogą nie tylko zaakceptować swój status migranta, ale też uznać to za cenne i budujące doświadczenie.

Co się stało

Projekt umożliwił wymianę doświadczeń pomiędzy nauczycielami z Ukrainy, Polski i Szwecji, która okazała się owocna i poruszająca. Uczestnicy projektu byli głęboko poruszeni zaangażowaniem swoich kolegów i koleżanek na rzecz uczniów z Ukrainy.

Dzięki tej wymianie, a także dzięki udokumentowanym szczegółowym studiom przypadków, pojawiło się wiele wytycznych i propozycji działań, które, mamy nadzieję, przyniosą korzyści innym nauczycielom uczniów ze środowisk migranckich.

Początki

Źródłem podjętych działań był inny projekt o nazwie *Twórz edukację, a nie wojnę* – MENW - jaki rozpoczął się już w kwietniu 2022 r., zaledwie dwa miesiące po inwazji na Ukrainę, z ambicją wspierania ukraińskich nauczycieli, których uczniowie byli coraz bardziej rozproszeni. Z kolei MENW zbudowało ogólnokrajową sieć ukraińskich nauczycieli, w które wcześniej byli głęboko zaangażowani *Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju w Działaniu* – ESDA.

Tutaj zostać?

Jednym z pierwszych wniosków, jakie ujawniły badania prowadzone w ramach projektu STSEM, było to, że ukraińscy uczniowie-migranci różnią się od większości pozostałych uczniów-migrantów tym, że spodziewają się i oczekują powrotu do Ukrainy oraz liczą, że nastąpi to *wkrótce*. W związku z tym zarówno oni sami, jak i ich rodzice mają mniejszą motywację do współpracy z systemem szkolnym w kraju przyjmującym niż większość innych grup migrantów.

Kolejnym efektem postrzeganego przejściowego charakteru napływu uczniów była decyzja ukraińskich władz oświatowych, wspieranych przez ich kolegów np. w Polsce, co do możliwości realizacji procesu edukacyjnego w formule online w szkole ukraińskiej. W Polsce czasowo wydano specjalne rozporządzenie zwalniające uczniów ukraińskich z obowiązku szkolnego i umożliwiające im pozostanie na terenie kraju bez korzystania z prawa do nauki w polskiej szkole.

Jednak w miarę trwania wojny nastawienie zaczęło się zmieniać. W połowie 2024 r. władze polskie w porozumieniu z ukraińskim ministerstwem edukacji uchylły poprzednie rozporządzenie, otwierając tym szkoły dla wysiedlonych uczniów, którzy mieszkają w Polsce, ale nie korzystali wcześniej z prawa do nauki. W tym samym okresie, czyli w czerwcu 2024 r., władze oświatowe Ukrainy wprowadziły nowe zasady kształcenia na odległość, m.in. wymóg aby w zajęciach zdalnych uczestniczyło co najmniej 20 uczniów.

Jednocześnie pojawiło się nowe spojrzenie na temat pracy z uczniami-migrantami, gdy Polska zaczęła dokumentować doświadczenia nauczycieli z polskimi uczniami, którzy wrócili do kraju po długich okresach za granicą i rozwijać system wsparcia uczniów-reemigrantów. Niektóre z tych doświadczeń znalazła odzwierciedlenie w studiach przypadków oraz w części „Ta rzeka może płynąć w obie strony”.

Zasady, regulacje, polityka

W raporcie UNHCR (2023) na temat polityki edukacyjnej „Edukacja wstrzymana” zauważono, że ponad dwa miliony ukraińskich dzieci miało status uchodźcy, a jedynie około połowa z nich zapisała się w roku szkolnym 2022–2023 do szkół na terenie państwa przyjmującego. Taka sytuacja wynikała z kilku powodów - np. postrzeganie sytuacji uchodźców jako tymczasowej, bariery językowe, brak informacji o możliwościach kształcenia, niepewność procedur dotyczących powrotu do ukraińskiego systemu edukacji, różnice w krajach przyjmujących w zakresie przyjmowania uczniów do systemu edukacji, trudności w ocenie potrzeb edukacyjnych i planowaniu infrastruktury szkolnej.

Komisja Europejska (2022) podkreśla, że dzieci-migranci korzystający z tymczasowej ochrony mają takie samo prawo do edukacji jak obywatele danego kraju. Aby osiągnąć integrację edukacyjną, polityki i praktyki systemu edukacyjnego powinny uwzględniać różnorodne potrzeby uczniów: edukacyjne (np. język), społeczne (poczucie przynależności) i emocjonalne (bezpieczeństwo oraz radzenie sobie z separacją i traumą).

Wstępne badanie dokumentacji wykazało jednak, że systemy wsparcia dla nauczycieli i szkół przyjmujących są bardzo zróżnicowane w całej UE. W 2023 r. najczęstszym praktycznym wsparciem dla nauczycieli wymienianym przez kraje UE (jeśli takie było) to pomoc w „przetłumaczeniu” ukraińskich ocen szkolnych na lokalne odpowiedniki.

Sytuacja w Szwecji

Szwedzka polityka narodowa jest taka, że ukraińscy uczniowie uciekający przed obecną inwazją rosyjską są zwolnieni z obowiązku szkolnego, ale mają prawo zapisać się do

szwedzkiej szkoły według uznania rodziców. Szkoły publiczne mają obowiązek przyjąć ich zapisy i zapewnić odpowiednie wsparcie.

W porównaniu z Polską liczba takich studentów przyjeżdżających do Szwecji jest relatywnie niewielka w porównaniu do łącznej liczby uczniów-migrantów ze wszystkich krajów, która zasadniczo jest wysoka i prawdopodobnie wynosi co najmniej 12% populacji szkolnej. Z wczesnego sondażu przeprowadzonego przez krajową administrację szkół Skolverket wynika, że dwie na trzy gminy były w stanie przyjąć większą liczbę uczniów-migrantów z Ukrainy niż faktycznie przyjęły.

Oprócz długiego i szerokiego doświadczenia w integracji uczniów-migrantów Szwecja ma tę zaletę, że istnieje system zwany „nauką w języku ojczystym”, w ramach którego uczniowie mają prawo do cotygodniowych lekcji w swoim języku ojczystym prowadzonych przez nauczyciela języka ojczystego. Oznacza to, że w szwedzkim systemie szkolnictwa pracują już ukraińskojęzyczni nauczyciele.

Pomimo tych znacznych korzyści, napotkano pewne trudności w integracji przyjeżdżających studentów ze szwedzkim społeczeństwem, zwłaszcza ze względu na powszechne przekonanie, że mogą nie zostać tam na długo.

Sytuacja w Polsce

Polska przyjęła bardzo dużą liczbę ukraińskich uczniów. Według danych Ministerstwa Edukacji Narodowej, w październiku 2024 r. w polskim systemie edukacji ogółem ukraińskich uczniów było 248 tys., z czego 179,7 tys. to uczniowie, którzy przybyli po inwazji w lutym 2022 r., a 68,3 tys. to uczniowie, którzy już wcześniej przebywali w Polsce.

Zgodnie z porozumieniem pomiędzy ukraińskimi i polskimi ministerstwami edukacji, od września 2024 r. studenci ukraińscy przybywający do Polski podlegają obowiązkowi szkolnemu. Wyjątek stanowią uczniowie, którzy w roku szkolnym 2024/2025 uczęszczają do najwyższej klasy szkoły działającej w ukraińskim systemie oświaty, którzy mogą kontynuować naukę w trybie online.

Do końca 2024 r. ukraińscy uczniowie stanowili większość uczniów-migrantów w Polsce (71% populacji uczniów-migrantów) i około 3% ogółu studentów w Polsce.

W polskich szkołach jest coraz więcej nauczycieli-specjalistów. W maju 2022 r. obowiązek zatrudniania określonej liczby nauczycieli-specjalistów wprowadzono dodatkowym rozporządzeniem uzupełniającym Kartę Nauczyciela z 1982 r., które szczegółowo określa zasady zatrudniania pedagogów, nauczycieli edukacji specjalnej, psychologów, logopedów i pedagogów. W roku szkolnym 2024/2025 to rozporządzenie zostanie po raz pierwszy wdrożone w całości. Oznacza to zwiększenie wymiaru godzin pracy pedagogów, nauczycieli edukacji specjalnej, psychologów, logopedów czy pedagogów a przez to możliwość bardziej adekwatnego wsparcia uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów z doświadczeniem migracji.

Sytuacja na Ukrainie

Podczas pandemii Covid19 ukraiński system szkolny wypracował sposoby funkcjonowania w Internecie i doświadczenie to przyniosło korzyści początkowej fali migracji. Nauczycieli zachęcano do prowadzenia lekcji online dla uczniów, którzy opuścili dotychczasowe miejsce zamieszkania i pozostania z nimi w kontakcie, a uczniów zachęcano do utrzymania relacji z kolegami i koleżankami z klasy.

Od połowy 2024 r. sytuacja uległa zmianie. Rząd ogłosił nową politykę radzenia sobie z kryzysem w jakim znalazły się szkoły w efekcie wojny ("Szkoła offline"). Stanowi ona, że:

- Główną formą edukacji powinno stać się nauczanie stacjonarne w trybie offline lub nauczanie mieszane
- Dzieci wewnątrznie przesiedlone powinny uczyć się w miejscu faktycznego zamieszkania
- Instytucje niespełniające wymogów mają zostać zamknięte.

Ruchy migracyjne uczniów w obrębie Ukrainy również nabrały znacznych rozmiarów. Według Ministerstwa Polityki Społecznej wiosną 2024 r. na Ukrainie zarejestrowano 4,9 mln osób wewnątrznie przesiedlonych. Spośród nich prawie 21% (997 tys.) to osoby w wieku poniżej 18 roku życia.

Programy i materiały oferowane nauczycielom

Program STSEM obejmował kwestionariusz, który miał być rozprowadzony wśród nauczycieli w krajach partnerskich, a także w niektórych innych krajach, w celach porównawczych. Jednym z celów było wykrycie rozbieżności między ambicjami w zakresie wsparcia dla nauczycieli zawartymi w krajowych politykach i przepisach a rzeczywistym wsparciem, którego doświadczają nauczyciele.

Okazało się to przekracza możliwości projektu i bardzo niewielu nauczycieli wzięło udział w ankiecie – między innymi dlatego, że wszyscy są znacząco zaangażowani w zadania zawodowe, a czasem przytłoczeni wyzwaniem związanymi z pracą z uczniami-migrantami. W celu uzupełnienia kwestionariuszy pracownicy projektu przeprowadzili wywiady z niektórymi nauczycielami. Natomiast zaproszenie do napisania dość szczegółowych studiów przypadków dokumentujących doświadczenia nauczycieli i eksperymenty w pracy z uczniami-migrantami spotkało się z silnym odzewem. Różnorodne studia przypadków zostało przekazane przez 20 nauczycieli i stanowią one podstawę tego przewodnika.

Z zastrzeżeniem, że ustalenia te mają charakter bardziej anegdotyczny niż statystyczny, znaleźliśmy pewne podobieństwa, m.in

- kluczowa rola specjalistów we wspieraniu nauczycieli w Polsce
- Nie ma wzmianki o jakichkolwiek kursach oferowanych nauczycielom przedmiotów
- Niewiele jest wzmianek o trudnościach w przydzielaniu uczniów do odpowiednich klas
- Niewystarczająca uwaga poświęcona kompetencjom niezbędnym w edukacji opartej na wiedzy o traumie
- Częste wzmianki o słabej „wczesnej reakcji” na trudności w nauce

Ty, nauczyciel

Przez cały czas trwania projektu uderzały nas wysokie ambicje, poświęcenie i kreatywność nauczycieli pracujących z uczniami z Ukrainy. Wyrażna była także potrzeba wspierania tych nauczycieli w sytuacjach, które często są nie tylko stresujące, bo związane z nowymi wymaganiami, ale także związane z pracą z uczniami doświadczającymi traumy wojny i uchodźstwa. Istnieje potrzeba zapewnienia pedagogiki „świadomej traumy”, aby pomóc nauczycielom w radzeniu sobie z wyzwaniami emocjonalnymi uczniów, związanymi zarówno z traumą wojenną, jak i trudnościami adaptacyjnymi, a także zapewnienie wsparcia psychologicznego samym nauczycielom.

Jeśli jesteś takim nauczycielem: nie zapomnij o sobie. Mamy nadzieję, że ta książka będzie dla Ciebie wsparciem. W sekcji *Wsparcie psychologiczne dla nauczycieli* przedstawiamy niektóre sesje online, które zostały uznane za skuteczne przez ukraińskich nauczycieli.

ŚRODOWISKO NAUKI

Autorzy studiów przypadków na różne sposoby ukazują potrzebę stworzenia środowiska uczenia się, które wspiera indywidualną regulację emocji i transgraniczną, nieoceniającą komunikację.

Uznanie słuszności różnorodnych doświadczeń

Na najbardziej podstawowym poziomie środowisko uczenia się można sklasyfikować według stopnia wsparcia uczenia się na podstawie doświadczenia. „*Mile środowiska*” zapewniają wystarczającą informację zwrotną na temat działań ucznia, aby sumienny uczeń miał możliwość poprawy przyszłych wyników. „*Złe środowiska*”, dla kontrastu, przekazują informację zwrotną, która jest opóźniona, niejednoznaczna, niejasna, niekompletna, zniekształcona lub celowo wprowadzająca w błąd... (Dragos Simandan).

Pedagogika oparta na doświadczeniu

Biorąc pod uwagę złożoność sytuacji w pracy z uczniami-migrantami, odpowiednia reakcja pedagogiczna nie ogranicza się do wysokiej jakości informacji zwrotnej. Uczenie się przez doświadczenie, często obejmuje lub sugeruje wpuszczanie emocji do klasy. Takie podejście leży też u podstaw „pedagogiki świadomej traumy” (poniżej). Prosty akt uważnego i nieoceniającego słuchania o doświadczeniach uczniów mogą poprawić i wzbogacić tradycyjne środowisko uczenia się.

Umożliwianie uczenia się transformacyjnego

Wokół koncepcji i metod uczenia się transformacyjnego istnieje dużo badań i praktyk (Biester i Mehlmann, 2020).

Jedną z kluczowych koncepcji mających znaczenie w pracy z uczniami-migrantami są „emocje skrajne” (ref): idea, zgodnie z którą narażenie na potencjalnie traumatyczne doświadczenie powoduje powstanie silnych emocji, począwszy od lęku, strachu i złości, a skończywszy na pragnieniu zrozumienia.

Niepożądanym skutkiem trudnych doświadczeń może być zespół stresu pourazowego (PTSD). Jednakże, gdy doświadczenia i towarzyszące im emocje zostaną rozpoznane i przepracowane, mogą w najlepszym przypadku doprowadzić do pozytywnego efektu, zwanego czasem rozwojem potraumatycznym (PTG). Więcej informacji można znaleźć w rozdziałach Pedagogika świadoma traumy i Edukacja oparta na traumie.

Pedagogika upadku

Żyjemy w epoce wielu kryzysów lokalnych i globalnych, z których wojna jest tylko jednym. Narasta zmiana klimatu i towarzyszące jej wyjątkowe zdarzenia lokalne, takie jak powodzie, pożary i susze; a także zjawiska globalne, takie jak załamanie różnorodności biologicznej, pandemie, niedobory zasobów i inne.

Po dziesięcioleciach postępu i dobrobytu świat osiągnął granice wzrostu przewidywane w raporcie Meadowsa z 1972 r. Jak rozmawiać z młodymi ludźmi i uczyć ich o upadku, nie uruchamiając mechanizmów obronnych w postaci zaprzeczenia i depresji?
– Ginie Servant-Miklos, 2024

Innymi słowy: codziennie za pośrednictwem Internetu i mediów społecznościowych naszym uczniom dostarczane są potencjalnie traumatyczne doświadczenia. Potrzeba pedagogiki uwzględniającej traumę nie ogranicza się w żadnym wypadku do uczniów-migrantów.

EDUKACJA I PEDAGOGIKA INFORMOWANA O TRAUMIE

Wyrażenie „edukacji opartej na traumie” (ang. trauma-informed Education, TIE) jest coraz częściej kojarzone z podejściem obejmującym całą szkołę. Chociaż takie podejście jest pożądane, może nie być rozwiązaniem dla wszystkich nauczycieli uczniów ze środowisk migranckich. Dlatego skupiamy się przede wszystkim na *pedagogice zorientowanej na traumę*, czyli tym co może zrobić indywidualny nauczyciel w konfrontacji z uczniami, którzy doświadczyli potencjalnej traumy.

Natura traumy

Traumatyczne przeżycie to takie, które wywołuje szok, strach i inne trudne emocje. Doświadczenie nie zawsze jest bezpośrednie. Może mieć charakter przewidywania, wyrażać się w postaci strachu przed przyszłym rozwojem sytuacji lub bycia świadkiem dramatycznych wydarzeń (np. katastrofy, napaści fizycznej lub na tle seksualnym, molestowania, wypadku). Wpływ sytuacji na jednostkę lub grupę jest sprawą bardzo indywidualną i nie można go ocenić „z zewnątrz”. To, co niektórym może wydawać się trywialne, dla innych będzie niezwykle wyniszczające i odwrotnie.

W zależności od wewnętrznej siły jednostki i zewnętrznego wsparcia dostępnego osobie, trudne doświadczenia mogą mieć swoje negatywne lub pozytywne skutki. Negatywne skutki mogą obejmować PTSD (zespół stresu pourazowego), kliniczną diagnozę stanu niezdolności do pracy. Na drugim końcu skali znajdują się mniej znane, pozytywne skutki, sięgające aż do wzrostu potraumatycznego (PTG). Niektórzy badacze problemu (Mezirow, ???) jakiś rodzaj potencjalnie traumatycznego doświadczenia jako warunek wstępny rozwoju osobistego.

Więcej informacji na temat edukacji opartej na traumie, TIE, [patrz poniżej](#) w rozdziale Notatki końcowe.

Odporność psychiczna i dobrostan uczniów

Odporność można opisać jako zdolność do adaptacji pomimo przeciwności losu. Dzieci i dorośli mogą nabyć umiejętności, które w obliczu kłopotliwych doświadczeń przyczyniają się do ich dobrego samopoczucia. Niektóre z takich czynników, których można uczyć lub wspierać w sytuacji edukacyjnej, zostały zidentyfikowane jako:

- „Przeformułuj” doświadczenie
- Szukaj wsparcia u przyjaciół, rodziny lub innych osób
- Odrzuć uczucie wstydu lub obwiniania się w związku z traumatycznym wydarzeniem
- Miej strategię radzenia sobie z przeszłymi i przyszłymi doświadczeniami
- Rób wszystko we własnym tempie, bez presji

Powyższa lista wskazuje, że w przypadku uczniów odporność kształtuje się dzięki silnym, wspierającym relacjom i poczuciu własnej skuteczności. Obecność co najmniej jednej stabilnej, opiekuńczej osoby dorosłej – nauczyciela, rodzica czy mentora – może znacząco wpłynąć na zdolność dziecka do przezwyciężenia traumy i wyzwań (Harvard, 2024).

W szkołach odporność można promować poprzez zapewnienie uczniom spójnych nawyków, wsparcia emocjonalnego i możliwości opracowania strategii radzenia sobie. Uczenie się społeczne i emocjonalne (SEL) jest kluczowym narzędziem w tym procesie, pomagającym uczniom nauczyć się radzić sobie ze stresem, regulować emocje i budować pozytywne relacje. Zajęcia plastyczne, muzyczne i refleksyjne dyskusje również odgrywają ważną rolę w pomaganiu uczniom w przetwarzaniu i wyrażaniu trudnych emocji.

Co ważne, wzmacnianie odporności oznacza również tworzenie środowiska, w którym uczniowie czują się bezpieczni, cenieni i połączeni, co jest kluczowym czynnikiem w przezwyciężaniu traumy i osiągnięciu pełnego potencjału. Pielęgnując te czynniki ochronne, szkoły nie tylko wspierają uczniów w ich drodze akademickiej, ale także umożliwiają im pokonywanie wyzwań życiowych z pewnością i nadzieją na przyszłość.

Potencjalna rola nauczyciela

Należy pamiętać, że nauczyciel nie jest psychoterapeutą. Rolą nauczyciela nie jest „leczenie” zespołu stresu pourazowego, ani nawet jego diagnozowanie. Niemniej jednak wierzymy, że rola mentora i wychowawcy może dawać okazję do wspierania zdrowia psychicznego i odporności uczniów.

Istotną częścią pedagogiki opartej na traumie jest postawa nauczyciela wobec uczniów (i siebie) oraz sposób, w jaki tworzysz i dbasz o relacje. Wspieranie uczniów, którzy doświadczyli traumy spowodowanej wojną, wymaga współczucia i podejścia opartego na wiedzy o traumie, które priorytetowo traktuje bezpieczeństwo, stabilność i wsparcie emocjonalne. Najbardziej skuteczne strategie obejmują tworzenie stabilnego i przewidywalnego środowiska, w którym uczniowie czują się bezpieczni i wartościowi. Ustalając jasne procedury i oczekiwania, nauczyciele mogą pomóc i wspierać uczniów w odzyskaniu poczucia kontroli, a tym samym złagodzeniu ich niepokoju. Nauczyciele mogą również wspierać, zwracając uwagę na oznaki traumy, takie jak wycofanie, trudności w skupieniu się lub destrukcyjne zachowanie, a także reagować z empatią i cierpliwością. Zachęcanie do praktyk uważności, takich jak ćwiczenia oddechowe, oferuje uczniom narzędzia do radzenia sobie ze stresem i odzyskiwania spokoju.

Ważne są również sieci wspierające zarówno Ciebie, jak i Twoich uczniów. Nawiązanie współpracy ze specjalistami, doradcami, pracownikami socjalnymi i rodzinami zapewnia całościowe podejście do wsparcia. Dodanie metod nauczania wrażliwego na traumę, takich jak stopniowe nabywanie wiedzy w odniesieniu do tej już posiadanej czy koncentrowanie się na mocnych stronach, skutecznie pomagają uczniom odzyskać wiarę w swoje umiejętności akademickie. Przede wszystkim kluczowym aspektem jest działanie z cierpliwością i zrozumieniem, biorąc pod uwagę to, że zdrowienie jest procesem stopniowym.

Dobrze wiedzieć

Jeśli chcesz dowiedzieć się więcej o różnych aspektach traumy, zobacz rozdział Notatki końcowe, sekcja *Dobrze wiedzieć o traumie*.

Przydatne kompetencje

Istnieją umiejętności i kompetencje, które możesz zdobyć, jeśli chcesz działać i robić więcej dla swoich uczniów. Są to:

- Rozwijanie samoświadomości
- Tworzenie „bezpiecznego” środowiska psychologicznego
- Wspieranie pełnych zaufania interakcji uczniów z rówieśnikami i innymi osobami
- Wykorzystanie sztuki i ruchu fizycznego do regulacji emocji
- Wzmacnianie pozycji uczniów indywidualnie i zbiorowo

W rozdziale [Studia przypadków dostarczają wyzwań i narzędzi](#) uwzględniono działania promujące rozwój tych kompetencji.

Jeśli chodzi o wykorzystanie sztuki, szczególnym przypadkiem są piktogramy. Trudne doświadczenia mogą wpływać na potrzeby związane z mową, językiem i komunikacją (SLCN) i mieć wpływ na zachowanie, zdrowie psychiczne i ogólnie zdolność uczenia się. Rozsądne użycie piktogramów i innych środków przekazu opartych na sztuce może ułatwić zrozumienie i zmniejszyć niepokój.

Pomocne rodzaje aktywności

Być może już czujesz się komfortowo w roli „pedagoga świadomego traumy”. A może potrzebujesz poeksperymentować, aby znaleźć podejście odpowiednie dla Ciebie i Twoich uczniów. Poniższe sekcje dają trochę do myślenia i być może do eksperymentowania w oparciu o model radzenia sobie z traumatycznymi sytuacjami.

Rozdział [„Studia przypadków dostarczają wyzwań i narzędzi”](#) oferuje bardziej szczegółowe opisy doświadczenia i podejścia sugerowane przez autorów studiów przypadku lub zespół projektowy.

Zmień narrację, czyli przeformułowanie

Opowiadanie historii to czynność wspomniana w kilku studiach przypadków, która może wywołać zmiany, nawet głębokie, w sposobie formułowania doświadczenia każdej osoby. Ludzie są gawędziarzami. Nieustannie zadajemy sobie pytania dotyczące tożsamości i na nie odpowiadamy – na ogół nieświadomie. Tożsamość opiera się na przekonaniach dotyczących nas samych na temat rasy/kultury/historii, płci, zdolności/niepełnosprawności, etyki/wartości, statusu społecznego i ekonomicznego. Każdy z nas ma również podstawowe nastawienie, które jest ogólnie optymistyczne lub pesymistyczne; oraz sposób myślenia, który jest albo stały, albo zorientowany na rozwój. Te, podobnie jak inne aspekty tożsamości, mogą zostać przesunięte lub zachwiane przez wydarzenia lub punkty zwrotne: kryzys, traumatyczne doświadczenie, nagły wgląd lub „objawienie”.

Szukaj wsparcia

Szukaj wsparcia u przyjaciół, rodziny lub innych osób.

Nauczyciel może promować integrację i stwarzać możliwości doświadczania pozytywnych interakcji w parach lub małych grupach, wykorzystując takie działania, jak nauczanie i ćwiczenie komunikacji nieoceniającej, oraz wyrażanie wartości dotyczących środowiska i relacji szkolnych.

Często także nauczyciel jest tym, który dostrzega konkretną potrzebę wsparcia i potrafi skierować je do właściwych osób – może to być nauczyciel specjalista (psycholog, pedagog, terapeuta), dyrektor szkoły, rodzice klasy, każda instytucja oferująca wsparcie. Nauczyciel

może także udzielać rodzicom dzieci z doświadczeniem migracji wskazówek dotyczących zasad i wymagań szkolnych, a także dostępnego wsparcia; może to pomóc rodzicom być bardziej czuły i spokojny w nowej sytuacji.

Koniec z obwinianiem siebie

Po traumatycznym przeżyciu, łatwo popaść w poczucie winy i wstydu. Czy to wszystko w jakieś części to „moja wina”?

Nauczyciel może stworzyć przestrzeń do dyskusji na temat odpowiedzialności oraz negatywnych skutków wstydu i winy.

Opracuj strategię radzenia sobie

Nauczyciel może zachęcać do rozwijania nastawienia na rozwój (Dweck), na przykład poprzez gry lub ćwiczenia podważające założenia i stereotypy. Jest to korzystne dla wszystkich uczniów i wspiera oba rodzaje strategii radzenia sobie.

1. Strategia radzenia sobie, pozwalająca przetrwać traumatyczne wydarzenie i wyciągnąć z niego wnioski.

Nauczyciel może wykorzystać ćwiczenia takie jak „Światy równoległe”, aby zbadać różne strategie radzenia sobie oraz używać emotikonów i piktogramów, aby pomóc w przekazywaniu uczuć.

2. Bycie przygotowanym i zdolnym reagować na niepokojące zdarzenia w miarę ich pojawiania się, pomimo uczucia strachu.

Nauczyciel może rozpocząć dyskusję na temat odwagi oraz tego, jak strach i odwaga idą w parze. Dobrze jest pokazać uczniom różnicę pomiędzy *strachem* (normalne i rzeczywiście konieczne do przetrwania, mające realnie zagrażające źródło) i *lękiem*.

Tempo

Umożliwienie uczniom realizowania tych zadań i adaptacji we własnym tempie, aby poświęcili czas potrzebny im na nabranie odporności. Zmniejsza to ryzyko popadnięcia w stereotyp.

SZUKASZ WSPARCIA ZEWNĘTRZNEGO

Wsparcie psychologiczne nauczycieli: refleksje

W ramach każdego etapu połączonych projektów ukraińskich (MENW i STSEM) w każdej grupie nauczycieli odbyły się średnio cztery spotkania wsparcia psychologicznego online. W sumie wzięło w nim udział 57 nauczycieli, w 4 grupach. Celem było przeszkolenie nauczycieli w zakresie technik radzenia sobie ze stresem, zwiększenie ich odporności psychicznej oraz zapewnienie technik samopomocy i wsparcia wzajemnego. Podczas każdej sesji ćwiczone praktyczne metody i refleksję. Nauczyciele otrzymali także kilka prostych ćwiczeń mających na celu pomóc uczniom w radzeniu sobie ze stresem.

Program skupił się na strategiach radzenia sobie z trzema głównymi typami problemów, a mianowicie:

1. Stres. Rodzaje stresu i strategie radzenia sobie
2. Wypalenie. Zewnętrzne i wewnętrzne źródła siły w trudnych czasach
3. Smutek. Radzenie sobie ze stratami materialnymi i niematerialnymi (niematerialnymi).

W drugim punkcie, dotyczącym wypalenia zawodowego, sprawdziliśmy i przeanalizowaliśmy zalecenia dla nauczycieli i przedstawialiśmy je podczas sesji.

W ocenie projektu, nauczyciele szczególnie wspomnieli o wartości sesji wsparcia psychologicznego. Dzielenie się uczuciami i emocjami było dla nich ważne, dlatego wiele osób zaczęło stosować techniki radzenia sobie ze stresem i budowania odporności, które omawialiśmy podczas sesji. Niektórzy zauważyli również, że po naszych sesjach wzięli udział w dodatkowych zajęciach i przeczytali dodatkową literaturę na ten temat.

1. Samoświadomość i autorefleksja

Regularna refleksja nad własnym stanem emocjonalnym. Nauczyciele muszą monitorować poziom stresu, nastroje i reakcje emocjonalne, aby w odpowiednim czasie wykryć oznaki przeciążenia lub wypalenia zawodowego. Pomocne w tym procesie może być prowadzenie osobistego pamiętnika lub rozmowy ze współpracownikami.

Samoobserwacja poza pracą ma również istotne znaczenie. Ważna jest świadomość wpływu pracy na życie osobiste oraz rozróżnienie między rolami zawodowymi i osobistymi.

2. Utrzymywanie zdrowych granic.

Wyznaczanie granic w pracy z uczniami jest podstawą. To istotne by zachować zdrowy dystans i nie pozwalać, aby emocje uczniów wpływały na Twoje życie poza pracą. Oznacza to zrozumienie, gdzie kończy się odpowiedzialność nauczyciela, a zaczyna osobista odpowiedzialność ucznia i jego rodziny.

Jasne harmonogramy i przestrzeganie godzin pracy to również istotny element test strategii. Unikaj przepracowania się poprzez nadmierne zaangażowanie w pracę po godzinach, zwłaszcza poza godzinami lekcyjnymi.

3. Wsparcie emocjonalne i komunikacja

Wsparcie wśród współpracowników: Tworzenie wspierających relacji ze współpracownikami w celu omówienia wyzwań emocjonalnych i stresorów. Może to być regularna komunikacja w zespole, omawianie problematycznych sytuacji lub tworzenie „grup wsparcia”.

Profesjonalne wsparcie: Jeśli to konieczne, odwiedź psychologa lub psychoterapeutę, aby przepracować emocje i zmniejszyć stres. W ciągłych stresujących okolicznościach profesjonalna pomoc zewnętrzna jest czasem jednym z niezbędnych filarów wsparcia.

4. Samopomoc fizyczna i emocjonalna

Regularna aktywność fizyczna: Ćwiczenia pomagają zmniejszyć poziom stresu, poprawić samopoczucie i utrzymać równowagę emocjonalną.

Techniki relaksacyjne: przyjęcie praktyk uważności, takich jak medytacja, głębokie oddychanie lub joga, aby złagodzić stres emocjonalny.

Samoopieka: Zwracanie uwagi na sen, odżywianie i odpoczynek, które są kluczowymi aspektami utrzymania ogólnego dobrego samopoczucia.

5. Szkolenia i rozwój zawodowy.

Regularne szkolenia w zakresie strategii zarządzania stresem: Udział w szkoleniach dla nauczycieli dotyczących radzenia sobie ze stresem, wypaleniem zawodowym i zastępczą traumą. Programy te pomagają nauczycielom nabyć umiejętności skutecznego reagowania na stresujące sytuacje.

Rozwój zawodowy w zakresie praktyk opartych na traumie: Zrozumienie mechanizmów traumy i jej wpływu na uczniów może pomóc w zmniejszeniu ich poziomu stresu, ponieważ nauczyciele będą wiedzieć, jak skuteczniej reagować na zachowania uczniów.

6. Praca z profesjonalnym superwizorem

Superwizja: Regularne konsultacje z profesjonalnym superwizorem mogą pomóc nauczycielom przeanalizować trudne sytuacje, poradzić sobie ze stresem emocjonalnym i uzyskać profesjonalne wsparcie w trudnych przypadkach.

7. Planowanie czasu na odpoczynek

Zrównoważone planowanie godzin pracy: Możliwość zarządzania harmonogramem w celu uniknięcia przepracowania. Nauczyciele mogą zaplanować czas na przerwy i odpoczynek w ciągu dnia.

Wakacje i dni odpoczynku: Ważne jest, aby zaplanować regularny odpoczynek, aby móc naładować akumulatory.

8. Zarządzanie oczekiwaniami

Realistyczne oczekiwania wobec siebie: Ważne jest, aby nauczyciele zdawali sobie sprawę, że nie są w stanie rozwiązać wszystkich problemów uczniów i nie powinno to być źródłem stresu. Ważne jest, aby skupić się na osiągalnych celach i realistycznych oczekiwaniach.

Zrozumienie swoich ograniczeń: Nauczyciele powinni być gotowi przyznać, że czasami pomaganie uczniom przekracza ich możliwości zawodowe i wymaga zaangażowania innych specjalistów.

STUDIUM PRZYPADKU WYZWANIA WYDAJNOŚCI - I NARZĘDZIA

Wielu nauczycieli z krajów partnerskich szczegółowo opisało swoje doświadczenia i to, czego się nauczyli podczas pracy z uczniami-migrantami na temat integracji i zarządzania klasami zróżnicowanymi kulturowo. Niektóre powtarzające się tematy to:

- Tworzenie bezpiecznych przestrzeni
- Identyfikacja i nauka przełamywania stereotypów
- Nabycie nowych kompetencji językowych i komunikacyjnych

W poniższym podsumowaniu zamieszczamy listę narzędzi lub metod, o których mowa, a także kilka dodatkowych narzędzi z wypracowanych w ramach wcześniejszych projektów czy doświadczeń zespołu projektowego.

Tworzenie bezpiecznych przestrzeni w klasie/szkole

Przegląd studiów przypadków wskazuje, że nauczyciele bardzo ciężko pracują, aby stworzyć bezpieczną przestrzeń dla swoich uczniów, często z pomocą współpracowników, a zwłaszcza szkolnych psychologów lub pedagogów. Tworzenie bezpiecznej przestrzeni często wiąże się także z tworzeniem przestrzeni otwartości i integracji.

W większości przypadków w prace nad stworzeniem bezpiecznego środowiska dla wszystkich zaangażowani byli zarówno nowo przybyli uczniowie, jak i uczniowie już uczęszczający do szkoły, co przynosi korzyści wszystkim uczniom.

Klasa

Umiejętne zorganizowanie klasy sprzyja zarówno wygodzie, jak i możliwościom nawiązania kontaktu. Może to obejmować na przykład rotację uczniów między małymi grupami lub różnymi miejscami do siedzenia. Jeżeli podstawową potrzebą jest budowanie zaufania, rozsądne może być przebywanie uczniów w stabilnych podgrupach przez dłuższy czas, natomiast częstsza rotacja może być wykorzystana w celu zachęcenia do szerszego zakresu interakcji.

Proste sposoby na zaangażowanie uczniów

Można powiedzieć, że wszystkie działania opisane w studiach przypadków przyczyniają się do tworzenia atmosfery zaufania i poszerzenia bezpiecznych przestrzeni. W tym miejscu rozważamy pewne działania, które można wykorzystać, aby zaktywizować uczniów – zarówno migrantów, jak i gospodarzy – w celu poszerzenia bezpiecznej przestrzeni własnej i innych.

- ★ Napisz list powitalny do nowo przybyłych
- ★ Wprowadź „mentoring rówieśniczy”, w ramach którego uczeń przyjmujący będzie udzielał wskazówek nowo przybyłemu
- ★ Poproś (wszystkich) uczniów, aby zaprezentowali swój kraj lub inny kraj

Listy powitalne – wysłane jeszcze przed przybyciem uczniów-migrantów – nadawały pozytywny ton i stworzył otwartość wobec nowych uczniów. Listy mogą być pisane przez nauczyciela lub uczniów i adresowane indywidualnie lub do grupy.

„*Mentoring rówieśniczy*” może pomóc nowo przybyłemu przezwyciężyć poczucie samotności i zamętu w nowej sytuacji. Oznacza to połączenie nowicjusza z rówieśnikiem, który będzie pełnił rolę przewodnika – pokazując ważne miejsca, przedstawiając ludzi i wyjaśniając zasady panujące w szkole lub po prostu spędzając razem trochę czasu podczas przerw. Konieczne jest staranne wprowadzenie i wsparcie, aby mieć pewność, że przewodnik ma wykonalne zadanie i nadal jest w stanie brać udział we własnych działaniach rówieśniczych.

Prezentacje o krajach, zgłębianie zwyczajów, tradycji i kultury, sprzyja zrozumieniu zarówno kultury kraju przyjmującego, jak i kraju pochodzenia migracyjnego oraz przyczynia się do budowania poczucia przynależności do kultury globalnej.

Wycieczki, w połączeniu ze wspólnymi aktywnościami, wzmacniają więzi między uczniami. Działania te nie tylko promują różnorodność kulturową ale także podważają z góry przyjęte przekonania (stereotypy), pomagając zarówno uczniom, jak i nauczycielom postrzegać rówieśników-migrantów jako część społeczności.

Tworzenie przestrzeni dla emocji i wyboru

Badając emocje z uczniami, nauczyciele stosowali różnorodne metody, aby pomóc dzieciom zrozumieć i wyrazić swoje uczucia.

Prowadzenie dziennika w ramach którego uczniowie przez dwa miesiące wypełniali „kalendarz emocji”, identyfikując takie emocje, jak strach, smutek i radość. Praktyka ta stworzyła przestrzeń do dyskusji na temat emocji i rozwijania empatii wśród uczniów.

Ponadto nauczyciele korzystali ze schematów takich jak „Koło emocji” Roberta Plutchika i modelu góry lodowej, aby pomóc uczniom zrozumieć związek między emocjami a leżącymi u ich podstaw wartościami. Zdaniem nauczycielki zajęcia te miały na celu „rozwój inteligencji emocjonalnej i promowanie empatii poprzez pokazanie uczniom, że pomimo odmiennych poglądów, ludzie mają wspólne emocje i potrzeby”. W przypadku uczniów-migrantów zastosowano specjalne interwencje, aby stawić czoła wyjątkowym wyzwaniom emocjonalnym oraz zapewniono wsparcie psychologiczne dla tych, którzy zmagają się z trudnymi uczuciami.

Uczę się żyć i uczyć się razem

Utworzenie bezpiecznych przestrzeni umożliwia grupie lub klasie dążenie do włączenia i integracji, przezwycięzania, a następnie akceptowania różnic. W idealnym świecie uczniowie-migranci byłiby nie tylko „tolerowani”, nie tylko „integrowani” z kulturą przyjmującą, ale byłiby postrzegani zarówno przez nauczycieli, jak i uczniów przyjmujących jako wartościowe źródło rozwoju indywidualnego i grupowego. Z kolei uczniowie-migranci mogliby postrzegać swoją nową sytuację jako cenne doświadczenie, a nie zakłócenie „prawdziwego” życia.

Podjęcie kroków w kierunku tego ideału oznacza – jak podkreśla wielu nauczycieli – że musimy zidentyfikować i skonfrontować się z naszymi własnymi z góry przyjętymi pomysłami i założeniami.

Wszyscy je mamy - założenia na temat „innych ludzi”. Skuteczne w weryfikowaniu tych założeń jest angażowanie siebie i uczniów w sprawdzanie własnych założeń. Samo to może jednak nie wystarczyć. Zaangażowanie rodzin jest podwójnie ważne, gdy uczniowie-migranci są wprowadzani do klasy. Dotyczy to nie tylko rodzin uczniów-migrantów, ale także rodzin uczniów z klasy przyjmującej.

Znaczenie kultury i nawiązywania nowych kontaktów

Integracja nowych uczniów jest procesem długotrwałym, który angażuje całą społeczność szkolną, w tym rodziny uczniów i pracowników niepedagogicznych, w dzielenie się swoim dziedzictwem kulturowym. Może być również interesujące i wzbogacające dla wszystkich zaangażowanych osób, umożliwiając nowe relacje oparte na wzajemnym zrozumieniu.

Włączając do planu zajęć spotkania celebrujące różnorodność, nauczyciele mogą stworzyć przestrzeń, w której uczniowie będą mogli odkrywać i dzielić się swoim wyjątkowym pochodzeniem kulturowym. Na przykład nauczyciele biorący udział w studiach przypadku pracowali nad zaangażowaniem swoich uczniów w kreatywnych konkursach, które podkreślały różne narodowości, aby wspierać dialog i zrozumienie. Również projekty literackie i artystyczne mogą uczyć empatii i zrozumienia. Prowadzenie dyskusji z liderami społeczności lub gośćmi międzynarodowymi może wzmocnić solidarność i promować szacunek międzykulturowy.

Wydarzenia te stanowią mocne przypomnienie, że wielokulturowość wzbogaca środowisko uczenia się i pomaga budować bardziej harmonijne społeczeństwo. Oto przykłady takich aktywności, o których wspominali nauczyciele biorący udział w projekcie:

- ★ Kalendarz wielokulturowy
- ★ Sztuka i rękodzieło
- ★ Jedzenie i przepisy

Kalendarz wielokulturowy

Kalendarz wielokulturowy jest metodą rekomendowaną w Szwecji i wykorzystywaną też w innych krajach, jako sposób na wspieranie świadomości wielokulturowości w szkołach, a tym samym przełamujący stereotypy. Dni poświęcone prawom dziecka, różnorodności językowej i pokojowi na świecie stanowią platformę do podnoszenia świadomości na temat ważnych kwestii, jednocześnie zachęcając uczniów do doceniania różnic i akceptowania inkluzji. Jeszcze ważniejsze wydaje się uwzględnienie w kalendarzu świąt i ważnych dni w kulturach pochodzenia dzieci z doświadczeniem migracji (np. ramadan, różne terminy obchodzenia świąt Bożego Narodzenia czy Dzień Niepodległości Ukrainy).

Można także wykorzystać sztukę i śpiew jako potężne narzędzia integracji, łączące naukę języków i wymianę kulturalną. Dzięki takim działaniom, jak np. wielojęzyczne śpiewanie kolęd, uczniowie mają okazję do współpracy ponad granicami kulturowymi, wzmacniając wzajemne zrozumienie. To wspólne twórcze doświadczenie sprzyja jedności i pomaga przełamać bariery językowe, promując włączenie i integrację.

Sztuka i rękodzieło

Chociaż kilku nauczycieli zalecało korzystanie z lekcji plastyki i rzemiosła, aby pomóc w integracji nowoprzybyłych, jedynymi konkretnie wymienionymi zajęciami były warsztaty robienia lalek oraz opracowywanie książek opisane w *Jedzenie i przepisy*.

Jedzenie i przepisy

Jedzenie jest świetnym czynnikiem unifikującym. Wcześniej w szwedzkich szkołach nierzadko organizowano międzykulturowe posiłki, często z udziałem uczniów ubranych w tradycyjne stroje. Obecnie odradza się przynoszenie żywności do szkół w Szwecji, ale można znaleźć sposoby bezpiecznego dzielenia się jedzeniem, przy jednoczesnym poszanowaniu potrzeb osób cierpiących na alergię.

Wymiana przepisów również może być skuteczna. Pewien szwedzki nauczyciel zebrał przepisy od uczniów i ich rodzin i opublikował nagrodzoną książkę kucharską (Bold). Uczniowie przynieśli ulubione przepisy ze swojego kraju lub regionu, wspólnie je ugotowali w ramach zajęć z zakresu ekonomii domowej oraz współpracowali przy tworzeniu i wydawaniu książki kucharskiej. Proces ten obejmował tłumaczenie przepisów, wykonanie zdjęć oraz zaprojektowanie książki do druku i dystrybucji.

Zmiana narracji

Niektóre z ćwiczeń opisanych przez nauczycieli mogą pomóc uczniom nie tylko uświadomić sobie własne stereotypy, ale także zbudować pozytywną narrację.

Opowiadanie historii

Opowiadanie historii jako czynność ludzka jest niewątpliwie tak stara jak mowa. Wiele lub większość studiów przypadków zawiera pewne elementy opowiadania historii, a każdy nauczyciel ma swój własny sposób włączania tego do swoich lekcji.

Istnieją podejścia do opowiadania historii, które mogą być szczególnie przydatne w ponownym kształtowaniu doświadczenia poprzez zmianę narracji. Jedna, o której wspominali w rozmowie ukraińscy nauczyciele, to aktywność polegająca na *Podróż Bohatera* (Campbell). Uczniów uczy się i umożliwia im wyrażanie heroicznych podróży własnych lub cudzych w formie komiksów (Jorsäter i in.).

- ★ Bohaterskie podróże w komiksach
- ★ Pożądany przyszłości
- ★ Światy równoległe

Istnieje także cała gama metod i narzędzi do tworzenia *wizje pożądanego przyszłości* od najprostszych („Wyobraź sobie swój własny zakątek raju i narysuj go”) po odgrywanie ról dla starszych uczniów, które może być realizowane w ramach kilkudniowych warsztatów lub cotygodniowych zajęć lekcyjnych realizowanych w ciągu roku szkolnego (Brunner i Urenje).

Niektóre wytyczne dotyczące nauczania przyszłości można znaleźć w Encounter Edu (ref), które dobrze pasują do koncepcji „lokalizmu w kontekście globalnym”. Wspominają o kwestii skupienia się lub zakresu dyskusji i ćwiczeń na temat przyszłości. Ogólnie rzecz biorąc - im młodszy uczeń, tym bardziej lokalny i konkretny powinien być przykład.

W przypadkach, gdy skupianie się na pożądanym przyszłości może wydawać się zbyt trudne, możliwe jest również przeprowadzenie ćwiczeń mających na celu stworzenie „światów równoległych”.

Podróże odkrywcze

- ★ Warsztaty „Razem”.
- ★ Zorganizuj wspólny wypad
- ★ Dziennikarstwo
- ★ Wdzięczność dziennikarstwo
- ★ Spotkania z młodzieżą z innej perspektywy

Polski nauczyciel, który realizował warsztaty „**Razem**” we współpracy z psychologiem pisze: „Bardzo ważne jest, aby proces poznawania siebie i swoich kultur był postrzegany jako wzajemny. Często panuje przekonanie, że tylko migranci – ludzie często uważani za „nich” – mają obowiązek poznawać polską kulturę, a my, będąc u siebie, nie musimy interesować się kulturą obcokrajowców. Nic nie może być dalsze od prawdy. Źródłem wrogości jest sytuacja, w której obie strony, nie znając i nie rozumiejąc wzajemnych różnic kulturowych i moralnych, żyją na tym samym obszarze.

Dziennik wdzięczności to prosta, ale skuteczna praktyka, która polega na regularnym zapisywaniu rzeczy, za które jesteś wdzięczny. Polega na wydzieleniu kilku minut każdego dnia na refleksję nad pozytywnymi doświadczeniami lub chwilami wdzięczności i zanotowaniu ich. Niezależnie od tego, czy są to proste radości, czy głębsze doświadczenia, praktyka ta pomaga zmienić sposób myślenia i sprzyja większemu poczuciu zadowolenia. Nauczyciele, którzy korzystali z tego narzędzia, potwierdzili badania dokumentujące, że z biegiem czasu może ono zwiększyć odporność, poprawić relacje i przyczynić się do ogólnego dobrostanu emocjonalnego.

Angażowanie rodzin

W historiach wielu nauczycieli podkreśla się także znaczenie nawiązywania kontaktu z rodzinami imigrantów i zainteresowania się sytuacją całej rodziny. Zaufanie między rodzinami i szkołami są wyraźnym czynnikiem sukcesu. Przydatne mogą okazać się różnego rodzaju przewodniki dla rodziców dzieci z doświadczeniem migracji wyjaśniające system kształcenia w kraju przyjmującym i zasady panujące w szkole. W ramach projektu UNICEF ASA „Szkoła dostępne dla wszystkich” [przygotowano takie opracowania dotyczące polskiej szkoły - również w języku ukraińskim](#).

Rodzice uczniów-migrantów często potrzebują pomocy w zrozumieniu formalnych wyborów stojących przed ich dziećmi, a także ich osobistych potrzeb i możliwości. Muszą mieć zaufanie do systemu szkół przyjmujących, że zapewnią odpowiednią edukację i zaalarmują nauczycieli lub specjalistów o wszelkich trudnościach. Nauczyciele biorący udział w projekcie opisują nie tylko rozmowy, ale także to, że w sytuacji trudnej związanej z nagłym i niespodziewanym uchodźstwem pomogli skontaktować się ze służbami społecznymi, aby stworzyć bezpieczne warunki życia dla całej rodziny. Dyskusyjne jest, gdzie leżą granice odpowiedzialności nauczyciela, ale w tym przypadku to nauczyciele zdecydowali się działać poza klasą.

Rodziny klasy goszczącej również powinny móc skorzystać z pomocy w zaakceptowaniu i wsparciu międzykulturowych doświadczeń swoich dzieci. W szczególności stereotypy dotyczące „obcokrajowców” utrzymywane przez członków rodziny mogą mieć negatywny wpływ na sposób myślenia uczniów i odwrotnie, rodziny wyznające wartości międzykulturowe mogą okazać się bardzo pomocne. Nauczyciele są świadomi znaczenia zaangażowania

rodziców. Na przykład jeden z nauczycieli pisze o znaczeniu „...pracy nad nawiązaniem dialogu z rodzicami polskimi i obcokrajowcami poprzez uświadamianie rodzicom polskich dzieci korzyści płynących z kontaktu z innymi kulturami”.

Oprócz biernej lub aktywnej akceptacji międzykulturowości rodziny goszczące mogą wnieść pozytywny wkład w pracę na rzecz przyjmowania uczniów-migrantów poprzez:

- ★ Wsparcie formalne
- ★ Zaangażowanie władz/dyrektorów szkół oraz instytucji zewnętrznych, które są przygotowane do reagowania na potrzeby sygnalizowane przez szkołę
- ★ Nieformalne wsparcie dla nowo przybyłych
- ★ Zapraszanie nowych uczniów do domów goszczących i na zajęcia.
- ★ Zapewnienie tymczasowego (progowego) wsparcia finansowego uczniom ze szkoły lub samorządu rząd: np. tam, gdzie nie jest to standardem, bezpłatne obiady w stołówce szkolnej, bezpłatna szkoła zaopatrzenie itp.
- ★ Zbiórka towarów i pieniędzy na rzecz nowo przybyłych

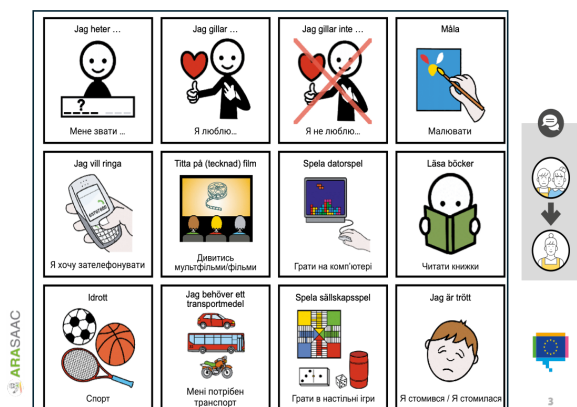
Jedna ze szkół zgłosiła, że przeprowadziła kampanię z udziałem rodzin goszczących na rzecz uczniów przybyłych tuż po inwazji Rosji na Ukrainę. Zbierano ubrania, artykuły gospodarstwa domowego i pieniądze, aby umożliwić nowo przybyłym uczniom-migrantom pełne uczestnictwo w nowym otoczeniu. Może to nie być praktyczne lub nawet dozwolone we wszystkich szkołach, warto jednak uświadamiać rodzinom podobne inicjatywy obywatelskie, które mogą wspierać.

Język

Znaczenie **monitorowania** rozwoju nowego języka jest wymieniane przez nauczycieli jako ważny i obowiązkowy element integracji. Większość krajów posiada narzędzia pozwalające to ocenić. Narzędzia te odgrywają również ważną rolę we wskazywaniu, w jakim zakresie należy podjąć wysiłki, aby wesprzeć uczniów-migrantów w nabywaniu drugiego języka, będącego dla nich teraz językiem edukacji szkolnej.

Motywowanie i wspieranie nauki języków

- ★ Dwujęzyczni asystenci nauczycieli
- ★ Uwzględnianie osobistych zainteresowań uczniów
- ★ Czas przerwy!

Wsparcie językowe

Dostępność dwujęzycznych asystentów lub nauczycieli, także podczas przerw, zapewnia nieocenione wsparcie, oferując wskazówki zarówno akademickie, jak i kulturowe, dzięki którym uczniowie czują się mile widziani i pewni siebie. Zapewnienie lekcji języka kraju goszczącego i dodatkowe wsparcie, takie jak dwujęzyczne materiały edukacyjne i pomoc rówieśnicza, pomagają wypełnić luki językowe. To dostosowane do indywidualnych potrzeb wsparcie nie tylko rozwija umiejętności językowe uczniów, ale także zachęca do aktywnego udziału w zajęciach.

Integracja może również zyskać na zaangażowaniu „starych” uczniów, którzy mówią tym samym językiem, ponieważ mogą oni doradzać nowoprzybyłym zarówno w zakresie języka, jak i kultury. Strategię tę należy jednak starannie wyważyć, ponieważ grozi ona izolacją nowego ucznia i utrudnieniem szerszej integracji społecznej – patrz wyżej „System Buddy”. Interesującą opcją jest również program wsparcia ze strony rówieśników z klasy przyjmującej. Przykładem takiej aktywności może być program [„Razem raźniej”](#) opracowany w ramach projektu UNICEF ASA „Szkoła dostępna dla wszystkich”, którego jednym z celów było wsparcie uczniów z doświadczeniem migracji.

Uwzględnianie osobistych zainteresowań uczniów

Nauczyciele mogą pobudzać motywację uczniów, odkrywając ich osobiste zainteresowania i włączając je do procesu uczenia się. Na przykład jeden z nauczycieli dostosował program nauczania języka francuskiego do indywidualnego poziomu ucznia, mając na celu rozwijanie zarówno umiejętności językowych, jak i poczucia własnej wartości. Inny nauczyciel zauważył zainteresowanie ucznia psami i wykorzystał to, aby zachęcić go do nauki języka szwedzkiego. Kiedy uczniowie widzą swoje pasje odzwierciedlone w nauce są bardziej zmotywowani.

Czas przerwy!

Wspieranie nowo przybyłych uczniów w nauce języków wymaga kreatywności i dobrej zabawy! Nauczyciele zdają sobie sprawę, że nauka języka nie odbywa się tylko w klasie – powinna być zintegrowana ze wszystkimi aspektami życia szkolnego. Jedną z kreatywnych inicjatyw był „Słownik obrazkowy” na szkolnym korytarzu, w którym łączono słowa polskie i

ukraińskie z obrazkami i tłumaczeniami. Dzięki temu projektowi, stworzonemu zarówno przez uczniów, jak i nauczycieli, nauka stała się interaktywna i widoczna, pomagając uczniom zapamiętywać nowe słownictwo w znaczącym kontekście.

Kolejną udaną inicjatywą był program „Aktywna przerwa”, w ramach którego ukraińscy studenci włączali się w zajęcia rekreacyjno-sportowe. Początkowo nieśmiali uczniowie szybko pokonali trudności językowe, komunikując się poprzez aktywność fizyczną, budując poczucie przynależności. Uczestnictwo w grach zespołowych i zajęciach sportowych pozalekcyjnych pozwoliło im nawiązać więź z polskimi rówieśnikami, zmniejszając poczucie izolacji. Zajęcia te nie tylko poprawiły umiejętności językowe, ale także zachęciły do pracy zespołowej, wymiany kulturalnej i integracji, dzięki czemu nauka nowego języka była zarówno przyjemna, jak i skuteczna.

Pomoce w komunikacji

Zwykle nie przywiązujemy do tego dużej uwagi, ale tak naprawdę na co dzień jesteśmy otoczeni symbolami. Kształtują sposób, w jaki postrzegamy świat. W szwedzkich szkołach **piktogramy** są rutynowo używane. Mogą pomóc nie tylko uczniom-migrantom, ale także na przykład dla:

- Dzieciom z trudnościami w uczeniu się poznawczym
- Uczniom z ADHD, którzy potrzebują pomocy w utrzymaniu dobrej kondycji
- Osobom ze spektrum autyzmu, które czasami mają problemy z nauką

Piktogramy pomagają:

- odpocząć mózgowi (zmniejszając obciążenie pamięci krótkotrwałej)
- skoncentrować się na tym, co ważne
- zachęcić uczniów do dzielenia się swoimi przemyśleniami i opiniami
- nadać sens rzeczom, gdy słowa są trudne do zrozumienia

Te małe wizualne pomoce mogą odmienić klasę. Zapewniają lepszą komunikację, silniejsze zrozumienie i bardziej włączającą przestrzeń, szczególnie dla tych uczniów, którzy przeszli trudną drogę, aby się tam dostać.

★ Dostępne są [piktogramy z podstawowymi słowami „szkolnymi” zarówno w europejskim języku przyjmującym, jak i ukraińskim](#)

★ W Polsce tzw książeczka powitalna: „[Na dobry początek. Książka powitalna dla dzieci i rodziców z Ukrainy](#)” jest dostępnym i przydatnym narzędziem.

★ Talking Mats – wizualne narzędzie wspierające komunikację i interakcję

Większość ludzi regularnie korzysta obecnie z obrazków i emotikon, zwłaszcza na samym początku pobytu. Kilku nauczycieli biorących udział w projekcie opisuje, w jaki sposób pracują z emocjami, za pomocą obrazów, ponieważ za pomocą obrazów łatwiej jest wyrazić siebie.

Zwłaszcza, gdy uczniowie mają trudności, wyrażając strach na różne sposoby lub pokazanie innych przejawów traumy, między innymi Fundusz Save the Children zaleca, abyś jako nauczyciel mógł rysować razem z dziećmi. Taki rysunek może być wykonany odręcznie lub możecie wspólnie narysować i opowiedzieć Historię Społeczną. Jeśli chcesz dowiedzieć się

więcej o konkretnej technice, możesz to zrobić obejrzyj wideo wymienione w *Czytanie i linki* sekcja. Jest po szwedzku, ale wyłącz dźwięk, a i tak zrozumiesz. Jeśli jest coś konkretnego, o czym chcesz porozmawiać ze swoimi uczniami, dobrym narzędziem mogą być również Talking Mats.

TA RZEKA MOŻE PŁYNAĆ W OBU STRONACH

Powitanie z powrotem

Ukraińscy uczniowie-migranci i ich rodzice oczekują, że wrócą – jeśli nie do swoich pierwotnych domów i szkół, to przynajmniej na Ukrainę. Rzeczywiście, pewien taki ruch ma miejsce. Wiele polskich szkół ma już doświadczenie w przyjmowaniu ponownie polskich uczniów-reemigrantów, którzy spędzili czas w innych krajach – często wiele lat.

Międzynarodowa migracja

Coraz bardziej zauważalna jest rosnąca liczba polskich uczniów powracających z emigracji i rozpoczynających lub powracających do nauki w polskich szkołach. Według oficjalnych statystyk w 2015 roku z emigracji wróciło 438 polskich uczniów, a rok później liczba ta była niemal dwukrotnie większa. W 2019 r. osiągnął szczyt blisko 2000 osób, a konsekwencje pandemii i możliwość pracy online z dowolnego miejsca na świecie jeszcze bardziej wpłynęły na ten trend.

Uczniowie ci, często nazywani „re-emigranci”, przynoszą ze sobą różnorodne doświadczenia kulturowe i językowe zdobyte za granicą. Wielu z nich szybko dostosowuje się do polskiego systemu edukacji, inni borykają się z wyzwaniami, takimi jak bariery językowe lub dostosowanie się do różnych metod nauczania. Szkoły stopniowo wdrażają programy wsparcia, aby ułatwić tę transformację, w tym dodatkowe zajęcia z języka polskiego i wsparcie psychologiczne. Zjawisko to pokazuje dynamiczny charakter wzorców migracji i podkreśla znaczenie tworzenia włączającego środowiska dla uczniów z różnych środowisk.

Migracja wewnętrzna

W miarę trwania wojny coraz więcej ukraińskich dzieci i ich rodziców zmuszonych jest do opuszczenia swoich domów na wschodzie kraju i przeniesienia się do bezpieczniejszych zachodnich regionów. Choć formalnie przeprowadzka odbywa się w obrębie tego samego kraju, dzieci często stają przed różnymi wyzwaniami: problemami językowymi (dzieci z rosyjskojęzycznej części kraju przyjeżdżają do ukraińskojęzycznej części kraju), integracją z nową społecznością, utratą dotychczasowej pozycji finansowej czy warunków mieszkaniowych, rozdzielenie z rodziną i przyjaciółmi.

Jednym ze sposobów rozwiązania tego problemu jest regularna praca z dziećmi przez specjalistów w ramach zajęć pozalekcyjnych. Takie wysiłki są szczególnie skuteczne, gdy są zintegrowane z istniejącymi projektami lub istniejącą infrastrukturą wsparcia społecznego. Oferowane zajęcia są bardzo zróżnicowane i obejmują na przykład umiejętności miękkie, takie jak komunikacja i krytyczne myślenie. W projekcie wykorzystano metodę Sobotnich Spotkań: cykl cotygodniowych zajęć praktycznych z dziećmi. Dzięki temu dzieci bardziej zaangażowały się w społeczność lokalną, nawiązały nowe przyjaźnie i w większym stopniu zaangażowały się w zajęcia szkolne. Metoda została szczegółowo opisana w raporcie *Nauczanie z empatią* przygotowanym przez zespół projektowy STSEM Ukraine.

UWAGI KOŃCOWE

Podstawowa lektura na temat traumy

- Rodzaje traumy i jej skutki, w tym objawy stresu (MedicalNewsToday)
- Ścieżki zdrowienia po cierpieniu wywołanym traumą (Calhoun i Tedeschi)
- Kwestie kulturowe, historyczne i związane z płcią wpływające na reakcje na traumę
- Regulacja emocjonalna (Klynn)
- Rola „emocji brzegowych” w uczeniu się (Mäklki)

Edukacja i pedagogika świadoma traumy

Edukacja świadoma traumy, TIE, to stosunkowo nowa i szybko rozwijająca się dziedzina, której celem jest stworzenie bezpiecznego, wspierającego środowiska uczenia się dla uczniów, którzy doświadczyli traumy. Narażenie na traumatyczne wydarzenia – takie jak wysiedlenie, molestowanie lub zaniedbanie – może mieć głęboki wpływ na rozwój mózgu dziecka, regulację emocji i ogólne samopoczucie. Doświadczenia te mogą prowadzić do wyzwań w zakresie wyników w nauce, zachowania i zdrowia psychicznego (Maynard i in., 2019). TIE dostrzega ten wpływ i stosuje holistyczne podejście, aby wspierać uczniów w ich powrocie do zdrowia i rozwoju.

TIE można postrzegać jako nowe ramy, w których jednym z głównych aspektów jest podejście obejmujące całą szkołę, dlatego też kluczowe elementy TIE obejmują rozwój zawodowy całego personelu, zmiany organizacyjne w celu stworzenia bezpiecznych przestrzeni oraz praktyki wrażliwe na traumę, mające na celu budowanie zaufania i promować odporność. Szkolenie wszystkich nauczycieli i personelu szkoły w zakresie rozpoznawania oznak traumy i wdrażania strategii opartych na traumie jest podkreślane jako klucz do zapobiegania trudnym zachowaniom i ich łagodzenia, poprawy środowiska w klasie i zmniejszenia ryzyka ponownej traumy (SAMHSA, 2014). Bezpieczeństwo, przejrzystość i wzmocnienie pozycji są traktowane priorytetowo, wspierając kulturę, w której uczniowie czują się wysłuchani i cenieni. Integracja uczenia się społecznego i emocjonalnego (SEL) jest niezbędna, ponieważ pomaga uczniom budować umiejętności regulacji emocjonalnej, empatii i radzenia sobie – narzędzia, które są niezbędne do radzenia sobie z przeszłymi traumami i przyszłymi wyzwaniami (UNESCO, 2024).

Badania podkreślają również znaczenie tworzenia poczucia przynależności do społeczności szkolnej, które przyczynia się do lepszego zdrowia emocjonalnego i wyników w nauce (Quarmby i in., 2021; Allen i in., 2022). Kiedy takie praktyki wrażliwe na traumę zostaną włączone do całego systemu szkolnego, nauczyciele mogą pomóc uczniom nie tylko leczyć, ale także rozwijać się, zamieniając edukację w narzędzie powrotu do zdrowia i odporności, a także usprawniające naukę.

Nauczyciele mogą oczywiście spotkać się z uczniami potrzebującymi wsparcia po traumie, gdy nie jest dostępne podejście obejmujące całą szkołę. Dlatego też niniejszy przewodnik skupia się na pedagogice opartej na wiedzy o traumie, która może być bezpośrednio

zastosowana. Wszystkie zalecenia należy traktować jedynie jako wstępne, warte dalszego zbadania i przetestowania.

Seria ukraińskich projektów

Kilka osób zaangażowanych w projekt STSEM w Szwecji i na Ukrainie brało także udział w dwóch poprzednich projektach.

ESDA: Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju w działaniu

ESDA wyrosła z jeszcze wcześniejszego projektu pilotażowego (Ecodemia), w ramach którego grupy nauczycieli z Ukrainy i Białorusi testowały pomysły na temat ESD i stworzyły przewodnik dla nauczycieli. Na Ukrainie ta praca załączkowa zaowocowała sześcioma latami rozwoju i realizacji: materiały szkoleniowe dla wszystkich klas K12, szkolenia nauczycieli dla ponad 5000 nauczycieli oraz praca w 14 z 24 obwodów (regionów) Ukrainy, w której uczestniczy ponad 300 000 uczniów. W skrócie: prawdopodobnie (wciąż) najskuteczniejszy na świecie program krajowy ESD.

Jeszcze bardziej niezwykła niż same liczby jest jakość. Pracując w systemie szkolnym wciąż funkcjonującym w dużej mierze zgodnie z sowieckimi zasadami edukacji, nauczyciele przyjęli uczenie się transformacyjne i metody oparte na projektach. Efekty jasno pokazała ewaluacja przeprowadzona przez doktorantów Narodowej Ukraińskiej Akademii Nauk Pedagogicznych. Na przykład, xx

ESDA była finansowana w dwóch etapach przez Szwedzką Agencję Rozwoju Międzynarodowego, SIDA; która również zleciła niezależną ocenę, której wyniki były bardzo pozytywne.

UKRAINE. LESSONS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: HOW EFFECTIVE ARE THEY

PARTNERSHIP PROJECT UKRAINE-SWEDEN, 2010-2015

ELECTION INTEGRATIVE SUBJECT "LESSONS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT" APPROVED FOR USE GRADES 1-9

100 000 OF TEXTBOOKS WERE PRINTED AND GIVEN TO SCHOOLS

> 5 000

teachers trained

> 200 000

pupils enrolled

> 1500

schools

RESEARCH INTO EFFECTS

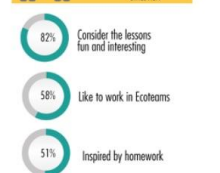
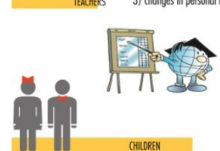
SURVEY PARTICIPANTS: 1,000+ STUDENTS, TEACHERS, SCHOOL ADMINISTRATORS, PARENTS FROM 6 REGIONS

ELECTION INTEGRATIVE SUBJECT "LESSONS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT" APPROVED FOR USE GRADES 1-9

100%

100% respondents teachers point out the changes under the influence of teaching ESD lessons:
1) teaching methods improvement: group work, interaction, projects
2) increased trust, support and cooperation between students and teachers in the classroom
3) changes in personal lifestyle towards sustainability

77% Positive attitude to the subject

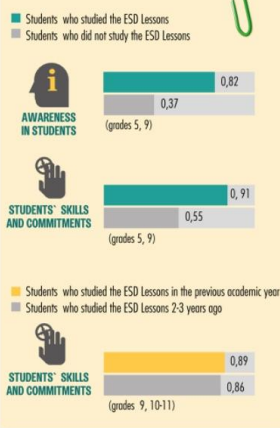
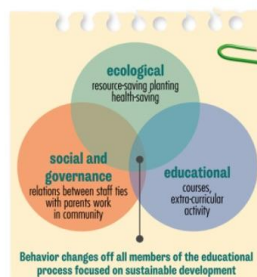
40% The child became more open for discussions and mutual solving of problems

46% More positive attitude of children to school learning

81% Children became more attentive when using water and/or electricity

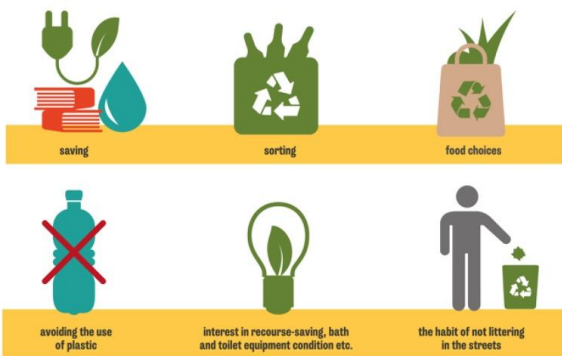
72% change family lifestyle and always apply the patterns of daily behavior focused on sustainable development

MODEL OF WHOLE-SCHOOL APPROACH IMPLEMENTATION IN ESD

ALMOST ALL PUPILS & PARENTS REPORT NEW HABITS IN FAMILY

THE PARENTS MENTION IN THEIR QUESTIONNAIRES THE FOLLOWING SPECIFIC CHANGES IN CHILDREN BEHAVIOR:

IN ADDITION, THE PARENTS NOTICED THE CHANGES IN SOCIAL HABITS OF STUDENTS, IN PARTICULAR, THEY NOTED THAT CHILDREN:

WEEKLY RESOURCE SAVING IN FAMILY

The views and interpretations expressed in this (saxgawa) are the authors' and do not necessarily reflect those of the Government of Sweden

MENW: Stwórz edukację, a nie wojnę

Naturalnym było, że osoby wcześniej zaangażowane w ESDA po inwazji na Ukrainę w 2022 r. zadały sobie pytanie: w jaki sposób można najlepiej wesprzeć ukraińskich nauczycieli, aby poradzi sobie z nagłymi zmianami w ich życiu zawodowym? Jedna z nauczycielek w Charkowie poinformowała, że do jej szkoły, do której uczęszcza prawie 500 uczniów, uczęszcza mniej niż 50 uczniów. Pozostali uciekli, niektórzy dalej na zachód, inni za granicę.

Połączyliśmy więc siły z [Global Action Plan](#), którzy założyli stronę internetową służącą finansowaniu społecznościowemu i szybko zebrali wystarczającą ilość pieniędzy, aby wesprzeć pierwszą grupę nauczycieli, a później drugą.

To, co wyszło od tego czasu, początkowo w oparciu o potrzeby nauczycieli, których uczniowie byli bardzo rozproszeni:

- Koncepcja „Sobotnich Zespołów” skupiająca ukraińskich uczniów online w celu omówienia ich doświadczeń w diasporze oraz zaoferowania im wsparcia i fragmentów materiałów edukacyjnych z ukraińskiego programu nauczania.
- Cotygodniowe forum internetowe dla zaangażowanych nauczycieli, skupiające się na dwóch tematach w naprzemiennych tygodniach: wsparcie pedagogiczne w jednym tygodniu, wsparcie psychologiczne w następnym.

STSEM: Wsparcie dla nauczycieli uczniów z doświadczeniem migracyjnym

Opierając się na MENW, tOn STSEM system wsparcia na Ukrainie był

- Udokumentowane w osobnym wydaniu STSEM podręcznik obejmujący zajęcia pozalekcyjne, *Nauczanie z empatią* (na przykładzie aplikacji Saturday Teams, teraz przystosowanych do stosowania twarzą w twarz).
- Podsumowanie w [notatki wsparcia pedagogicznego, powyżej](#).
- Zmodyfikowano, aby priorytetowo potraktować potrzeby nauczycieli z zachodniej Ukrainy, którzy mają w swoich klasach wielu uczniów-migrantów krajowych.
- Uzupełnione materiałem wstępnym dotyczącym uczniów powracających.

Źródła i przydatne linki

Linki dostępne w styczniu 2025 r., chyba że wskazano inaczej.

Piktogramy z podstawowymi słowami w języku europejskim i ukraińskim, do użytku w szkołach:

<https://op.europa.eu/sv/publication-detail/-/publication/af0e9d8c-ac59-11ec-83e1-01aa75ed71a1>

Materiał w języku angielskim

Zespół STSEM Ukraina, 2024, *Nauczanie z empatią*

Biester, Ursel i Marilyn Mehlmann, *Transformacyjna przewaga*

Brunner, W. i Urenje, S. (2012). *Części i całość: holistyczne podejście do edukacji w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju*. Visby: Szwedzkie Międzynarodowe Centrum Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju.

<https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:808778/FULLTEXT01.pdf>

Calhoun i Tedeschi, 2014, *Podręcznik rozwoju potraumatycznego*, ISBN 978-1-315-80559-7

Dewey, John,
Spotkanie z Edu, *Jak uczyć myślenia przyszłościowego*
<https://encounteredu.com/cpd/subject-updates/how-to-teach-futures-thinking#:~:text=Futures%20Thinking%20is%20a%20cross.possible%2C%20probable%20and%20preferable%20futures.>

Freire, Paulo, *Pedagogika uciskanych*

Klynn, Bethanie, 2024, BetterUp, *Regulacja emocjonalna: umiejętności, ćwiczenia i strategie*
<https://www.betterup.com/blog/emotional-regulation-skills>

Mälkki, Kaisu, 2019, Coming to Grind with Edge-Emotions, DOI:
10.1007/978-3-030-19159-7_5, w Europejskich perspektywach teorii transformacji

Medical News Today, *Co to jest trauma? Co warto wiedzieć*
<https://www.medicalnewstoday.com/articles/trauma>

Plutchik, Robert, *Koło Emocji*, Co to jest i jak z niego korzystać,
<https://positivepsychology.com/emotion-wheel/>

Satyr, Wirginia, *Model góry lodowej* wyjaśnione przez Iana Bartesa, 2024
<https://www.rudder4life.com/self-awareness-the-personal-iceberg-metaphor-model/>

Servant-Miklos, Ginie, 2024, *Pedagogika upadku*

Simandan, Dragos, *Środowisko uczenia się*

Mówiące maty, Wideo: <https://www.youtube.com/watch?v=AJE-hl4RvYw>,
<https://www.talkingmats.com/research/free-resources/>

Materiał w języku polskim

Zespół STSEM Ukraina, 2024, *Nauczanie z empatią*
([Na dobry początek. Książka powitalna dla dzieci i rodziców z Ukrainy](#))

Materiał w języku szwedzkim

Łysak, Józefina i in 2016, *Książka kucharska Sjumilaka*

Materiał w języku ukraińskim

Zespół STSEM Ukraina, 2024, *Nauczanie z empatią*

Autorzy i współpracownicy

Zespół redakcyjny

Anna Blaszczak
Galiny Gupan
Marilyn Mehlmann

Badania źródłowe i dodatkowe prace autorskie

Anna Blaszczak
Charlotte Karlsson
Annika Piirimets
Galina Sierowa

Pedagogika i studia przypadków

Olena Pometun

...

Dla Polski

Dla Szwecji

Dla Ukrainy